

В'ячеслав Артюх

ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ ПРО СВІТОГЛЯДНУ ОСНОВУ ФІЛОСОФСЬКОГО ПРОЦЕСУ НА УКРАЇНІ

Стаття присвячена розгляду впливу поняття «світогляд» на осмислення Чижевським специфіки філософського процесу в Україні. Поняття «світогляд» простежується у зв'язках з поняттям «національний характер». Підкреслена присутність моментів гіпостазування у застосуванні понять «народний світогляд» та «національний характер» при конструюванні Чижевським схеми українського філософського процесу.

Ключові слова: світогляд, українська філософія, національний характер, національний тип.

Дмитро Чижевський (1894–1977) у своїх працях «Філософія на Україні. Спроба історіографії питання» (1926, 2-е вид. — 1929) та «Нариси з історії філософії на Україні» (1931) подав перший системний огляд історико-філософського процесу в Україні¹. У своїй розвідці ми спробуємо вказати на значення смислового наповнення поняття «світогляд», як своєрідного методологічного підґрунтя, для конструювання Чижевським образу українського філософського процесу.

---

¹ Започаткували ж традицію окремішності української філософської думки як однієї із складових слов'янської філософії галичани Клим Ганкевич («Grund zuge der slavischen Philosophie» (I. Heft. — 1869), Василь Цурат («Українські джерела до історії філософії») (1908) та слобожанин Микола Сумцов («Історія української філософії») (1918). Правда, рукопис останньої книги так і не був надрукований, а деякі його частини побачили світ лише у «Бюлетені Харківського Слобідсько-Українського музею ім. Сковороди» (1927).

Насамперед зупинимося на історичному характері смислів поняття «світогляд». Німецьке слово «Weltanschauung» (світо-споглядання, світогляд) активно використовується у філософській мові, починаючи з кінця XVIII століття. Вперше, мабуть, цей термін виникає у «Критиці здатності до судження» І. Канта². У праці відомого німецького теолога, одного з творців ідеології романтизму Ф. Шляєрмахера (1768—1834) «Монологи», один із розділів так і називається — «Світоспоглядання». Тут це поняття, треба відмітити, як і в Канта, означає лише чуттєвий погляд на світ [22, с. 378—392]. Проте, досить швидко цей термін пов'язують зі сферою розуму. Так, уже у Г.В.Ф. Гегеля (1770—1831), у його «Естетиці», зустрічається термін «теоретичний світогляд» [4, с. 192], який, щоправда, стосується лише поезії, а у Ф.В.Й. Шеллінга (1775—1854) — «науковий світогляд» [21, с. 88].

Однак найбільший вплив на обумовленість філософії категорією світогляду мали розробки Вільгельма Дильтая (1833—1911). У В. Дильтая, виходячи із його «філософії життя», світогляд не є продуктом лише мислення, для нього — це життєве відношення/ставлення людини до світу. Фундамент світогляду — життєві настрої, із яких потім формуються три модуси життєвих відносин — предметне осягнення, надання мети і встановлення цінностей. Як писав В. Дильтай, світогляд — це первинна «інтерпретація дійсності», через світогляд дійсність входить у свідомість, будучи вже протлумаченою (видозміненою) завдяки застосуванню до цієї самої дійсності операції оцінювання, а отже, і вибіркового ставлення. У статті «Сутність філософії» (1907) Дильтай показав, як поєднані світогляд і філософія.

---

² Ось речення, в якому згадується це слово: «Адже тільки через неї (тобто надчуттєву здатність душі. — В.А.) і через її ідею ноумена, який сам не дозволяє жодного споглядання, проте кладеться як субстрат в основу споглядання світу (Weltanschauung. — В.А.) лише як явища, нескінченність чуттєвого світу цілком охоплюється при чистому інтелектуальному визначенні величин під одним поняттям, хоча його аніяк не можна мислити цілком при математичному визначенні величин за допомогою числових понять» [8, с. 78].

Світогляд утримує в собі низку припущень про те, який вигляд повинна мати філософія. Він (світогляд) відіграє роль своєрідної *філософії філософії*, задаючи перспективу висловлювань про цей світ, для яких філософія визначає критерії загальнозначущості. Філософія у цьому сенсі є «з'єднувальною свідомістю чи розсудливістю, що торкається життя і світу» у їх цілісності на відміну від спеціалізованих наук. Шлях перетворення світогляду в філософію у Дильтая змальовано так: «Когда мы охватываем мирозерцание (*світогляд*. — В.А.) в понятиях, обосновываем его и возвышаем до степени общезначимости, то мы называем его метафизикой» [6, с. 115]. Тобто світогляд містить у собі ще й «*імпліцитну філософію*» завдяки цілісності, загальності та докорінності світу, що охоплюється в ньому.

На початку ХХ століття активно пов'язували природу філософського знання з категорією світогляду також представники баденської школи неокантіанства. Г. Рикерт (1863—1936), приміром, виходячи із ціннісної природи філософії («філософія починається там, где начинаются проблемы ценности» [12, с. 26]), твердить, що «в основе мировоззрения, не ограничивающегося простым объяснением мира, необходимо должна лежать теория ценностей» [12, с. 37]. Філософія тоді постає вищим рівнем світогляду.

Представник марбурзької школи неокантіанства Е. Касирер (1874—1945) у книзі «Життя та вчення Канта» (1918 р.) вживає поняття «світоглядна філософія»³.

³ У 1878 році застосовує категорію світогляду до розуміння нової (матеріалістичної) філософії також і Ф. Енгельс (1820—1895). В «Анти-Дюринзі» він пише: «Це взагалі вже більше не філософія, а просто світогляд, який повинен знайти собі підтвердження і проявити себе не в якійсь особливій науці наук, а в реальних науках. Філософія, таким чином, тут «знята», тобто «одночасно подолана і збережена», подолана щодо форми, збережена щодо свого дійсного змісту» [7, с. 136]. Можна припустити, що на таке розуміння філософії по-гегелівськи «знятої» у світогляді мала вплив думка самого Є. Дюринга (1833—1921), який у своїй «Логіці і теорії науки» (1878) писав, «що на зміну метафізиці повинно прийти деяке “засноване виключно на дійсності світоглядне вчення”» [Цит. за: 24, с. 278].

Цій позиції протистоять погляди творця феноменологічної філософії Е. Гусерля (1856–1938). У нього проблема світоглядної філософії чільно пов'язана із принципом історизму. Саме залежність світогляду від часу робить її висновки мінливими, в той час як філософія повинна бути, на думку Гусерля, науковою, тому, що «идея» науки свержременна, а это значит в данном случае: не ограничена никаким отношением к духу времени» [5, с. 731–732]. Або ще: «Миросозерцания могут спориться; только наука может решать, и ее решение несет на себе печать вечности» [5, с. 738]. Тому історизм і світогляд (світоспоглядання), що ґрунтується на ньому, є не більше, ніж саме «споглядання», а не поняття, це швидше «школа мудрості», ніж наукова філософія.

Критика Гусерлем світоглядної філософії зафіксувала ту ситуацію, що, незважаючи на популярність слова, проблеми із чіткістю змістового наповнення поняття «світогляд» залишаються. Все-таки первинно світогляд є сукупністю суб'єктивних поглядів на світ, які випливають із життєвого досвіду індивіда, тому із світоглядом у філософію привносяться такі риси, як суб'єктивність, релятивність та мінливість.

На цьому етапі смислового його розвитку і зустрівся із поняттям «світогляд» Чижевський. Специфічно розуміючи цю інтенцію, Чижевський наділив її й, крім усього іншого, ще й *надіндивідуальним* характером (світогляд часу, світогляд епохи і, врешті, світогляд народу). Так, наприклад, «народний світогляд» для нього «є національно-зумовлене становисько даного народу до світу та життя. Він виявляється і в тім, що цей народ у світі любить, чого в житті він уникає, що в людині найвище оцінює, до чого ставиться негативно й т.д. Розуміється, протягом віків народній світогляд не залишається все тим самим. І впливи чужих культур і великі зміни у власному житті — все це накладає відбиток на психіку народню. Народній світогляд є, таким чином, сполучення певних надісторичних та історичних елементів. Історично-зумовлені елементи, розуміється, легше

піддаються зміні, ніж зумовлені певним психічним укладом нації» [16, с. 14].

«Становисько», або ставлення, у Чижевського і є отим Дильтаєвим «відношенням» людини до світу, що є визначальною рисою світогляду. До того ж таке розуміння світогляду Чижевським у його колективних формах фактично приводить до ототожнення його із народним характером.

Первинно поняття світогляду може бути застосоване лише до змісту індивідуальної свідомості. Щоб стати колективним, світогляд має пройти процедуру типологізації. Тип — це, з одного боку, тенденція, що внутрішньо притаманна світогляду, з іншого, у тлумаченні, приміром, М. Вебера, — це теоретична конструкція, створена для класифікації та інтерпретації. В останньому випадку тип не стільки відображає дійсність, скільки формує перспективу її вивчення. Таке розуміння типу спричинене виділенням у певній групі індивідуальних світоглядів однорідних ознак та виведенням їх на надіндивідуальний теоретичний рівень, унаслідок чого виникає уявлення про певну форму *колективного* світогляду, наприклад національний світогляд. Адекватно подібна конструкція може існувати тільки на мисленневому рівні свідомості, проте ця конструкція часто трактується як об'єктивно значуща, тобто предмет думки перетворюється у предмет сам по собі й знову привноситься, таким чином, в емпіричну дійсність, або ж емпірична дійсність починає розчинятись у такій конструкції-ідеалі. Все це стає можливим, коли два рівні світоглядів — а) неповторні одиничні та б) ідеальні відображення їх у типах як колективні світогляди — починають зіставлятись, і світогляд у цьому разі як тип стає зразковим, «справжнім» світоглядом. Таке змішування логічно-несуперечливого (чистого) типу та змісту індивідуальних світоглядів є результатом операції, яка із часів І. Канта називається гіпостазуванням. І якщо гегелівський «дух», приміром, будучи гіпостазованим, існує у метафізичній реальності, то у разі з національним характером (світоглядом) справа інша —

він не просто гіпостазований, а ще й поміщений в емпіричну реальність. Власне, те, що ми називаємо національним світоглядом, є не більше, ніж результат історичної взаємодії індивідуальних світоглядів і перетворення тим самим індивідуальним світоглядом цієї взаємодії (функціональних відносин) у самостійну єдність. Народний (національний) світогляд (характер) відтак стає самостійною силою, що диктує умови українськості. При цьому важливе те, що саме народний світогляд — єдиний критерій національного, а не мова, культура, самосвідомість чи їх сукупність.

Сам Чижевський, говорячи про народний світогляд, розуміє його як внутрішню притаманність деяких рис цього світогляду якійсь кількості індивідуальних свідомостей. Ці риси не є чимось раз і назавжди даним; висловлюючись мовою Сергія Кримського, — це певні «пресупозиції», «схильності», «тенденції» [9, с. 215]. І Чижевський зі зрозумілою обережністю утримується і від детальної й закінченої характеристики народного характеру (світогляду) українця. Те, що визначається ним як «український національний тип», коректно називається «певними натяками» або ж таким, що носить «гіпотетичний» характер. До типових рис українського народного характеру, що вплинули на формування національного світогляду (нагадаємо, Чижевський поняття «національний світогляд» і «народний характер» часто не розрізняє), він відносить «емоціоналізм, сентименталізм, чутливість та ліризм, що найбільше виявляється в естетизмі українського народного життя...», «поруч з цими рисами стоять індивідуалізм та стремління до «свободи» в різних розуміннях цього слова...», «поруч з цими двома основними рисами стоїть третя — неспокій і рухливість, більш психічні, ніж зовнішні (це і дуже позитивні риси характеру, як здібність до прийняття нового, тенденції до психологічної еволюції, але і максимально негативні сторінки української історії — «шатость», тенденція до взаємної боротьби, до руйнування власних і чужих життєвих форм)» [16, с. 17].

До переліченої низки національних особливостей він додає також і «релігійне забарвлення», що супроводжує історичне життя українців, до того ж ці риси національного характеру обов'язково повинні мати якесь проявлення й у філософії, що і дасть змогу оцінити її як національну⁴.

Як відомо, національні риси філософії у Чижевського характеризуються трьома моментами, це, по-перше, форма вияву філософських думок. І тому в англійців думки ясні й нескладні, французькій філософії притаманна схематична і раціональна форма, а німцям — діалектика; по-друге, метод філософського дослідження. Тут англійська філософія прямує до емпіризму та індукції, французька до дедукції, а метод німців — трансценденталізм та діалектика; по-третє, будова системи філософії,

---

⁴ Таке розуміння зв'язку філософії й національного характеру знову відсилає нас до Г.В.Ф. Гегеля. У Гегеля філософія народжується від поєднання «духу часу» (Zeitgeist) і «духу народу» (Volksgeist). «Дух народу», у свою чергу, пізніше, приміром у Г. Штайнтала і М. Лацаруса, перетворюється на «національний характер» на емпіричному рівні дослідження. Хоча у самого Гегеля категорія «національного характеру» вже присутня і він розрізняє «національний дух» і «національний характер». Національний дух — як щось вище — має нижчі рівні свого існування, і вони дотичні до природної історії людства. До таких природно обумовлених сторін у житті народу він відносить тілесний розвиток, повсякденний спосіб життя, специфіку занять, особливості напрямку розуму та волі. Ця сукупність ознак і є національним характером [2, с. 66]. Національний характер містить у собі той зародок, із якого потім розвивається історія націй. Вища ж, «духовна» форма національного духу, до якої підіймається «природний дух», що живе у націях, є вже предметом філософії історії [2, с. 66]. Отже, відношення національного духу і національного характеру — це відношення роду до виду, але це й ідеальна основа для національного характеру. «Дух народу», по суті, дієвий. «Таким образом действует дух народа: он есть определенный дух, создающий из себя наличный действительный мир, который в данное время держится и существует в своей религии, в своем культе, в своих обычаях, в своем государственном устройстве и в своих политических законах, во всех своих учреждениях, в своих действиях и делах. Это есть его дело — это есть этот народ» [3, с. 121], — проголошує він у своїх «Лекціях з філософії історії».

«архітектоніка», зокрема становище і роля в системі тих або інших цінностей». Тому в етиці англіїці поцінують почуття, французи — правило, а німці — обов'язок. [16, с. 11–12].

Варто зазначити, що великий вплив на саме таке розуміння національної специфіки філософії мала праця В. Вундта «Нації та їх філософія» (1915), де емпіризм подано як визначальну рису англійської філософії, раціоналізм — французької та ідеалізм — німецької⁵. За цим прикладом Чижевський вибудовує національну специфіку української філософії. У 50-і роки він, щоправда, децю змінить свої погляди на типологічні характеристики вундтівських національних філософій, назвавши їх «односторонніми» [19, с. 46]⁶. Звісна річ, адже типології не можуть не бути однобічним відображенням емпіричного рівня філософії.

У «Нарисах...» обережність у визначенні сталого набору рис українського національного характеру (світогляду) зовсім не звільняє Чижевського від застосування ходів гіпостазування (субстанціювання) під час конструювання образу безперервності процесу української філософської думки. Справа в тому, що під час таких операцій неодмінно вибудовується на рівні свідомості базова модель *чистої сукупності* усіх національ-

---

⁵ Ця книга В. Вундта була перекладена російською мовою і видана у Катеринославі у 1919 році [1]. Зацікавленість Вундта, а також інших німецьких інтелектуалів — Когена, Шелера, Зомбарта, Трьольча специфікою національних філософій була зумовлена подіями Першої світової війни, коли німцям потрібно було військове протистояння доповнити філософським протистоянням Німеччини та Заходу (Франції, Англії) (детальніше див.: [13]). На твори Вундта, Когена та Шелера Чижевський посилається наприкінці першого розділу своїх «Нарисів...».

⁶ Можна припустити, що біля витоків саме такої традиції розуміння національної специфіки філософії стояв Ф.В.Й. Шеллінг (1775–1854). Так, у своїх мюнхенських лекціях з історії нової філософії (1827) він говорив про емпіризм як визначальну рису англійської філософії та «чистий розум» як тип умоспоглядання, що обумовлює особливість німецької філософії.

них рис характеру, яка не може не бути об'єктивно існуючою парадигмою для того матеріалу, що з нею порівнюватиметься. Тож зовсім невелика межа (і ця межа легко долається) відділяє типові відносини образу об'єктивності на рівні свідомості від винесення цих відносин за її межі й поєднання їх з об'єктивною зовнішньою реальністю. Тобто тут тип українського національного характеру береться не як веберівський ідеальний, але як *реальний* тип⁷.

У Чижевського, по-перше, елементи українського національного світогляду, що об'єктивно існує як певна єдність, формують своєрідний зразок, через порівняння з яким емпіричного матеріалу відшукуються моменти «українськості» тих чи інших філософів. Таким чином, Григорій Сковорода, Микола Гоголь та Памфіл Юркевич і стають у Чижевського типовими представниками національного українського характеру у царині філософії [16, с. 14]. Зокрема П. Юркевича як українського філософа характеризує поєднання таких рис «українськості», як «платонізм («ідея»), патристика («серце», релігійність), романтика (деякі елементи вчення про серце, ідея «цілісної філософії»)» [16, с. 154].

По-друге, національна філософія та національний світогляд, як у випадку з аналізом ним філософських поглядів українських письменників, часто просто не розрізняються. Це можливо за умови, коли суб'єктивна природа національного характеру як типу об'єктивується, тоді й уможлиблюється її об'єднання з уже об'єктивно існуючою філософією. Так, розглядаючи філософські погляди Миколи Гоголя, Чижевський вказує лише на прояви елементів народного світогляду, що наявні у його

---

⁷ Якщо ж під час дослідження й надалі користуватимемося поняттям «національний характер», то мабуть потрібно скористатися порадою Густава Шпета й позбавити це поняття значення субстанційності, а використовувати його лише як «робоче» поняття, яке фізики ще називають «моделлю» [23, с. 478].

творчості [238, с. 179–180], і на цьому аналіз філософських поглядів письменника припиняє⁸. Те саме спостерігаємо й у випадку з Пантелеймоном Кулішем, коли, в аналізі його філософських поглядів, підкреслюється значення категорії «серце» як основного принципу, за яким «Куліш розвиває свій “україноцентричний” світогляд», та у параграфі присвяченому Тарасу Шевченку. Цей параграф його «Нарисів...» так і називається «До світогляду Шевченка». Така вказівка на риси національного світогляду і неусвідомлене ототожнення їх із національною філософією (тобто фактично підміна філософії світоглядом)⁹, з огляду на вищесказане, є досить симптоматичною. Отже, із факту наявності українського народного характеру (світогляду) автоматично виводиться наявність української національної філософії. Щоб виник феномен української філософії достатньо вказати на наявність українського світогляду. Хоча здавалося більш логічним було б застосування Чижевським, при роботі з українським матеріалом, тих трьох моментів, що характеризують філософію як національну і про які йшлося вище.

Таким чином, саме операція ототожнення світогляду і філософії дозволяє зарахувати до українських філософів Гоголя, Костомарова, Куліша та Шевченка.

---

⁸ Щоравда розділ про Миколу Гоголя у «Нарисах...» був написаний аспірантом Чижевського Леонідом Миколаєнком.

⁹ Хоча в іншій своїй праці «Антична філософія в конспективному вигляді» (1946) Чижевський із гусерлівською строгістю чітко розрізняє поняття «світогляд» і поняття «філософія»: «Слово «світогляд» має значення певного погляду на світ, але цей «світогляд» не повинен бути якимось обґрунтований. Натомість філософія є наука, — продовжує далі Чижевський, — себто система тверджень, обґрунтованих на певних підвалинах, які «доведено» при допомозі певних «доказів», аргументів науково і методично. Філософія є «мислення в поняттях», в той час як «світогляд» може бути збіркою неясних думок, уявлень, фантазій і здогадів» [18, с. 6]. Але, як видно, таке розрізнення філософії та світогляду не підходить для побудови моделі цілісного українського філософського процесу, тому в праці «Нариси з історії філософії на Україні» застосовується якраз варіант смислового поєднання цих понять.

Цікавою видається також та обставина, що виведення специфіки національної філософії із особливостей національного світогляду (характеру) застосовується Чижевським для характеристики розвитку філософської думки України, починаючи тільки з ХІХ століття. Пояснюючи цей факт, можна припустити, що саме поняття «національний характер» почало активно застосовуватися в науковій практиці лише з епохи романтизму, тож досвід щодо його приписування більш раннім періодам української філософії був відсутній і Чижевський міг іти просто за певною дослідницькою традицією. Тим більше, що на час написання книги у емігранта Чижевського не було доступу до архівних джерел. Може тому на висвітлення розвитку філософських ідей від ХІ до ХV століття він відвів лише чотири сторінки. Як би там не було, але давня українська філософія стає українською, у чому ми переконуємося, зовсім не через зіставлення з рисами українського народного характеру (світогляду).

При цьому Чижевський повністю знаходиться в межах гегелівського розуміння історичного процесу¹⁰. Щоб пересвідчитися в цьому, зупинимося на двох моментах. По-перше, він пише: «Лінія філософічного розвитку в різні епохи, так би мовити, проходить через різні країни, через різні нації. Іноді лінія філософічного розвитку кілька разів повертається до тієї самої нації, іноді проходить через неї лише раз» [16, с. 11].

Оскільки «абсолютна правда не може розкритися ні в якому закінченому вияві», то «кожен окремих вияв абсолютної правди, — тобто кожне окреме філософічне твердження, що ми маємо в історії розвитку людської думки, є лише часткова правда, фрагмент, уривок абсолютної правди, є неповний і недосконалий відблиск Абсолютного» [16, с. 9].

---

¹⁰ Захоплення Чижевського філософією великого німецького мислителя (особливо це характерно для 20–30-х років) привело його врешті-решт до захисту у 1933 році докторської дисертації «Гегель у Росії».

Як бачимо, тут відображається гегелівська ідея про світовий дух, що на кожному етапі свого розвитку втілюється в душі тільки одного народу, знаходячи у ньому найвище для певного етапу вираження.

По-друге — це використання гегелівського діалектичного методу. Будь-яка національна філософія є для Чижевського суперечливим «синтезом», що складається із двох протилежних тенденцій: «Так у французькій філософії аж від середньовіччя боролись філософічний містицизм та раціоналізм, в англійській філософії — емпіризм та платонізм, в німецькій — спекулятивна та індуктивна методи, в російській — релігійні тенденції і різні форми «просвіченості» — матеріалізм, позитивізм тощо» [16, с. 11].

Виходячи з того ж самого гегельянства, Чижевський був переконаний, що стосовно українського філософського життя ще зарано писати історію. Ми знаходимося на етапі початку філософського розвитку, Україна ще не дала філософа «світового значення», творчість якого «була б вихідним пунктом дальшого філософського розвитку філософії в світовім масштабі» [16, с. 12]. Однак, прекрасно розуміючи всю складність проблеми, Чижевський все ж таки наважився дати нарис філософського процесу в Україні. Але без розуміння філософії як «світоглядної філософії» такий антигегелівський «бунт» був би неможливим.

Таким чином, відповіддю автора «Нарисів...» на питання про можливість існування української філософії в періоди відсутності (або майже відсутності) у її розвитку професійного філософського дискурсу, стало використання ним смислових можливостей категорії світогляду, які надала Чижевському його доба. Пов'язування філософії з категорією світогляду у вигляді «світогляду як філософії філософії» (Дильтай), «філософії як науки про світогляд» (Рикерт), «філософії як теоретичного рівня світогляду» (марксизм) створює добрий ґрунт для розширення «смислового «поля» її функціонування з включенням до неї поряд із метафізичними варіантами розмірковувань і так званого емпіричного рівня «любомудрствования». Тоді філософія почи-

нається помічатися на нижчих щаблях раціональності: на рівні «філософських уявлень», на рівні «простонародної мудрості»¹¹, на буденному рівні свідомості¹², що загрожує небезпекою перетворення філософії у «філософію без берегів» (М. Ткачук).

Отже, застосування Чижевським тієї думки, що у національному світогляді «захована» філософія, що український національний світогляд є фундамент розвитку української думки [20, с. 38] дозволяє йому, по-перше, сформулювати специфіку української філософії; по-друге, — розгледіти й «нижні» щаблі філософування (філософські уявлення); по-третє, будучи зафіксованими свідомістю дослідника і порівняні з чистим типом народного світогляду (характеру), такі уявлення потім — через привнесення в історію — стають тими черговими ланками, без яких суцільність ланцюга українського філософського процесу була б неможливою.

¹¹ У статті, присвяченій філософу Івану Мірчуку (1891–1961), інший український філософ діаспори Олександр Кульчицький (1895–1980), знаходиться в межах цієї ж парадигми, цілком у дилітавіському дусі так пояснює можливість «перетікання» народної мудрості як певного типу світогляду у філософію: «Термін «світогляд» самим своїм семантичним значенням, — пише він, — вказує на *суцільність погляду на світ*» і тим самим містить у собі постулат *тотальності знання*. Світогляд, охоплюючи *цілість* світу, принципово бере до уваги *усе у світі* й тим самим набирає рис *універсальності*, як і *докорінності* знання... оскільки *цілість йде не тільки в ширину, але і в глибину*. Але такі ознаки, як *цілість*, *тотальність*, *загальність*, *універсальність*, *глибинність*, *докорінність*, — це саме ті суттєві ознаки, які одночасно притаманні і філософській рефлексії. Ось і виходить, що «світогляди народної мудрості» і філософія саме через ці ознаки стають тотожними. Тобто світогляди, хоча ще й не оформлені у філософській системі, але прямують до цього, народний світогляд є потенційна філософія [10, с. 59].

¹² І тому належно сприймаємо такі сміливі заяви того ж Івана Мірчука в «Енциклопедії українознавства»: «...філософська культура увійшла в українців у маси простолюда, знайшла тут відповідний ґрунт для розвитку і досягла взагалі високого рівня» [11, с. 719] та «зацікавлення філософськими проблемами охоплює у нас широкі кола, і навіть у свідомості простого люду знайдемо куди більше філософських елементів, ніж у інших європейських народів» [11, с. 718].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вундт Вильгельм. Нации и их философия (Глава из мировой войны) / пер. с нем. Д.А. Каплан. — Екатеринбург: Наука, 1919. — 83 с. [1915].
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук: в 3 т. / пер. с нем. Б. Столпнера. — М.: Мысль, 1977. — Т. 3. Философия духа. — 472 с. [1817].
3. Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории / пер. с нем. А. М. Водена. — СПб.: Наука, 1993. — 480 с. [1837].
4. Гегель Г.В.Ф. Лекции по эстетике. Книга III [1838] / пер. с нем. П.С. Попова // Г.В.Ф. Гегель. Сочинения: в 14 т. — М.: Изд-во соц.-эконом. лит.-ры, 1958. — Т. XIV. — 440 с.
5. Гуссерль Эдмунд. Философия как строгая наука [1911] / пер. с нем. // Эдмунд Гуссерль. Логические исследования. Картезианские размышления. — Минск: Харвест; М.: АСТ, 2000. — С. 667—743.
6. Дильтей Вильгельм. Сущность философии / пер. с нем. М. Е. Цельтера. — М.: Интрада, 2001. — 155 с. [1907].
7. Енгельс Ф. Анти-Дюринг: переворот у науки, вчинений паном Євгеном Дюрингом / пер. з рос. — К.: Політвидав України, 1983. — 456 с. [1878].
8. Кант І. Естетика / пер. з нім. Б. Гавришкова. — Львів: Аверс, 2007. — 360 с. [1790].
9. Кримський С., Павленко Ю. Цивілізаційний розвиток людства. — К.: Фенікс, 2007. — 315 с.
10. Кульчицький О. Іван Мірчук — дослідник української духовності [1974] // Хроніка-2000. — К., 2000. — Вип. 37—38. Україна: філософський спадок століть. — С. 53—65.
11. Мірчук І. Історія української філософії [1949] // Енциклопедія українознавства. Загальна частина: в 3 т. — К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 1995. — Т. 2. — С. 718—724.

12. *Риккерт Г.* О понятии философии [1910] / пер. с нем. // Г. Риккерт. Науки о природе и науки о культуре. — М.: Республика, 1998. — С. 15–42.
13. *Руткевич А.М.* Идеи 1914 года: препринт. — М.: Изд-ий дом Высшей школы экономики, 2012. — 52 с.
14. *Ткачук М.Л.* Київська академічна філософія ХІХ — початку ХХ ст.: методологічні проблеми дослідження. — К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2000. — 247 с.
15. *Трельч Эрнст.* Историзм и его проблемы / пер. с нем. М.И. Левиной, С.Д. Сказкина. — М.: Юрист, 1994. — 719 с. [1922].
16. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні [1931] // Д. Чижевський. Філософські твори у чотирьох томах. — К.: Смолоскип, 2005. — Т. 1. — С. 1–162.
17. *Чижевський Д.* Українська філософія [1940] // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. — К.: Либідь, 1993. — С. 167–188.
18. *Чижевський Д.* Антична філософія в конспективному вигляді. — Кіровоград [Б. в.], 1994. — 72 с. [1946].
19. *Чижевський Д. С.Л.* Франк як історик філософії і літератури [1954] // Філософська і соціологічна думка. — 1990. — № 11. — С. 36–49.
20. *Чижевський Д.* До характерології слов'ян. Українці // Д. Чижевський. Філософські твори у чотирьох томах. — К.: Смолоскип, 2005. — Т. 2. — С. 36–42.
22. *Шлейермахер Ф.* Монологи [1800] / пер. с нем. С.Л. Франка // Ф. Шлейермахер. Речи о религии к образованным людям, ее презиращим. Монологи. — М.; К.: REFL-book — ИСА, 1994. — С. 345–417.
23. *Шпет Г.Г.* Введение в этническую психологию [1927] // Г.Г. Шпет. Сочинения. — М.: «Правда», 1989. — С. 475–574.
24. *Шрамко Я.В.* Философия: наука или мировоззрение? // Язык — знание — реальность. — М.: Альфа-М, 2011. — С. 267–285.

Артюх В.А. Дмитрий Чижевский о мировоззренческой основе философского процесса на Украине.

Статья посвящена рассмотрению влияния содержания понятия «мировоззрение» на осмысление Чижевским специфики философского процесса в Украине. Понятие «мировоззрение» прослеживается в связях с понятием «национальный характер». Подчеркнуто присутствие моментов гипостазирования в применении понятий «народное мировоззрение» и «национальный характер» при конструировании Чижевским схемы украинского философского процесса.

Ключевые слова: мировоззрение, украинская философия, национальный характер, национальный тип.

Artyukh V.A. Dmytro Chizhevs'ky about the Worldwide View Basis of the Ukrainian Philosophical Process.

In the article is considered the influence of notion of the «universbackground» on understanding of Chizhevsky's specifics of philosophical process in Ukraine. Herewith this universbackground is tracked in connection with the notion of the «national nature». Emphasized presence of moments Hypothesis in using the notion of the «public universbsckground» and the «national nature» under the construction by the Chizhevsky's continuity of philosophical process.

Keywords: Ukrainian philosophy, universbackground, national nature, national type.